

Oficjalny charakter banknotu określa również specyfikę składania zamówień i realizacji projektów plastycznych. Zleceniodawca i autor zawierają umowę mniej lub bardziej sformalizowaną dotyczącą repertuaru odwołań, charakteru ikonografii, wyboru tematyki przedstawień etc. Znacząca jest również decyzja skierowania oferty do określonego artysty czy środowiska. Muszą to być twórcy „godni zaufania” i jednocześnie o ustalonej pozycji społecznej. W jednych przypadkach przy pracy nad projektem mają oni większy margines swobody, w innych mniejszy, jednak zawsze „centrum” banknotu, jego wymowa ideologiczna jest sprezykowana przez zleceniodawcę.

Banknot reprezentuje władzę. Ona przejmuje odpowiedzialność za wartość pieniądza. Stąd też jego retoryka jest retoryką władzy, która między innymi tą drogą buduje dla siebie zaufanie, zdobywa autorytet i próbuje przekonać społeczeństwo o własnej sile. Wypowiedź plastyczna zatem, żeby była rozumiana, musi posługiwać się powszechnie znanym słownikiem, musi ciążyć bardziej w kierunku stereotypizacji niż artystycznej indywidualizacji. Dlatego też pytania, jakie należy stawiać w tym miejscu, są pytaniami o funkcjonowanie pewnych pojęć, o umieszczenie ich zarówno w kontekście politycznych programów, polemik dotyczących budowania historycznych odwołań uwarunkowanych konkretnymi postawami światopoglądowymi, jak i w obszarze społecznych systemów oczekiwań. Z drugiej strony, co dla historyka sztuki ma znaczenie zasadnicze, należy pytać o plastyczne wyobrażenia będące nośnikami owych pojęć, o ich tradycje, o wykorzystywanie pewnych stereotypów wizualnych przyswojonych przez propagandę i jednocześnie prawem dialektyki na tyle powszechnych, aby przekazać na zasadzie kojarzenia określone i pożądane treści.

Odczytywanie retoryki banknotów dokonuje się przez dekodyfikację użytych symboli i wyobrażeń, przez interpretowanie ich historycznego znaczenia. Jednak może się ona również realizować na osi zróżnicowania nominału. Narracja opiera się tu przykładowo na pewnym ciągu historycznym jak w przypadku najnowszych polskich banknotów z tytuł „Wielcy Polacy”. Inną zasadą jest hierarchizacja odwołań w zależności od ich wagi i prestiżu. Banknot o większej wartości, przez to bardziej pożądany i jednocześnie trudniej osiągalny, odwoływałby się do pojęć „mocniejszych”, niż reprezentujący niższe nominały. Są jednak przypadki, gdy tego typu korespondencja jest trudna do odczytania, nieraz przypadkowa, a czasami zaś w ogóle nie występuje.

Niniejszy szkic jest przyczynkiem do badań kultury wizualnej polskiego dwudziestolecia międzywojennego. Na wybranym materiale, jakim są banknoty, chciałbym pokazać główne tendencje, które — jak się okazuje w wyniku analizy — prowadzą w kierunku wzrostu funkcji